

**ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ
В ЛІРИЦІ ЛІНИ КОСТЕНКО**

Ім'я Ліни Костенко, «цариці поетів в Україні» (*Дж. Луцький, США*), лауреатки Національної премії України імені Тараса Шевченка та Літературної премії імені Франческо Петрарки, врученої як «Спеціальна премія світовій поетесі Ліні Костенко», першої лауреатки премії Олени Теліги, почесного професора Національного університету «Києво-Могилянська академія» та багатьох університетів світу, постійної учасниці експедицій у чорнобильську зону щодо дослідження та збереження етнічно-культурного пласту Полісся, вийшло за межі української літератури. Її творчість підносить українську ідею на рівень світової культурологічної думки тим, що розробляє надзавдання нового тисячоліття: животрепетну проблематику остаточного, «недекоративного» виведення людської та національної особистості «із-під варти» наглядачів духовного концтабору, звільнення від постколоніального синдрому національної летаргії й – нарешті! – створення нової енергетики – «гуманітарної аури своєї нації» (*Ліна Костенко*) [7].

У другій половині ХХ століття активізується розробка проблеми історичної пам'яті, наголошується на її особливому значенні в національно-патріотичному усвідомленні українців. У розвідках М. Жулинського «Які ж виміри людської пам'яті?» (1986), Ю. Ісіченка «Шевченкове слово й історична пам'ять народу» (1989), П. Кононенка «Ідея національного відродження і розвиток української літератури» (1993), В. Гребньової «Народ, який не знає своєї історії, є народ сліпців» (1996) тощо історична пам'ять – основний предмет розмови, що доводить правомірність і необхідність окремого дослідження цього явища.

Літературні критики давно визначили доміанти творчості Л. Костенко – безкомпромісність і неповторність. Поетеса завжди вірна собі, своїм переконанням, життєвим та естетичним принципам. Шлях поетеси у літературі був складним, неоднозначним. Перший успіх. Пошук нових виражальних засобів. А потім – 16 довгих років вимушеного мовчання. Та годі було поставити на коліна мужню жінку, вона не йшла на компроміси з владою (збірки «Зоряний інтеграл» і «Княжа гора» не побачили світ через цензурні перепони), з тими, хто забороняв її твори. І тільки в 70-х рр. з'являються збірки, одна за одною: «Над берегами вічної ріки», «Неповторність», «Сад нетанучих скульптур», «Вибране», роман у віршах «Маруся Чурай» [2, с. 124], у 90-х – роман у віршах «Берестечко», створений ще в 1966–67 рр., а потім дописуваний упродовж кількох десятиліть [2, с. 125].

Творчість Л. Костенко глибоко закорінена в історико-культурне минуле України й усього світу, завдяки чому не тільки відновлює історичну пам'ять, а й утверджує її. Художній світ поетеси – своєрідне часопросторове моделювання етнічно значимої інформації, яка входить у систему визначальних комунікативних зв'язків і водночас здійснює зворотній вплив на історичну пам'ять українського народу, завдяки чому набуває значення, що виходить далеко за власне літературні межі.

Кожен великий митець приймає історію своєї нації у своє серце та актуалізує її як власну живу сутність. Мисляча історія – це шлях розгадок і передбачень. «Прочитай золоті манускрипти, подивися у вічі вікам...» – ця пронизлива думка Ліни Костенко набрала ознак програмної формули історіософського мислення поетеси. Це глибоко інтимне прочитання навіть відомих історичних фактів наближає нас до істини, відкриває незримі глибини нашого генетичного світомислення.

У віршах Ліни Костенко знаходить яскраве вираження унікальна властивість історичної пам'яті – здатність до переходу із небуття у вічність. У процесі авторського осмислення минулості та вічності значне смислове та емоційне навантаження здобуває образ часу. Він є постійним і строгим виміром

конечного існування людини на землі. Ліричний хронотоп Ліни Костенко позначений поглибленою змістовністю, яка пов'язана з прагненням конкретний, особистий час зіставити з історією, з вічністю, розгорнути в перспективі й ретроспективі.

У ліриці поетеси відбувається суттєве осягнення виміру особистого досвіду й пам'яті в історичному бутті, вказується на універсальний зв'язок часткового з цілим, окремого із загальним. Оскільки особиста пам'ять необхідна умова існування історичної, то одним із суттєвих чинників історичної пам'яті поетичного світу Ліни Костенко стали спогади про дитинство. Вже в її ранніх поетичних збірках дитинство є суб'єктом і об'єктом творчого процесу, сплавом поетичної думки і почуття. Мотив дитинства, «вбитого на війні», найсильніше звучить у книгах «Над берегами вічної ріки» (1977) та «Неповторність» (1980). Враження, що залишилось у дитячій пам'яті, від жорстокості, насилля та руйнівної сили війни, у віршах поетеси перетворилося у своєрідну «візуально-емоційну картину екзистенціального жаху доби» [6, с. 38].

Одним із основних джерел творчості Ліни Костенко є національна історія. У віршах «Древлянський триптих», «Горислава-Рогніда», «Князь Василько», «Чадра Марусі Богуславки» тощо, авторка оцінює події минулого, руйнуючи усталені, популярні міфи та підриваючи благоговіння до історичних осіб. Ідеалізовані постаті в історіософських візіях поетеси втрачають свою велич і ореол таємничості, створений навколо них спотвореною історією. Інтерпретація Ліною Костенко давніх подій спричинена прагненням залучити читачів до пошуку правди про історичне минуле.

Характерною ознакою творчого почерку поетеси стала складна взаємодія часових планів, яка «з'єднує в єдине ціле минуле і сучасне, безпосередні враження від дійсності з реальністю історичної пам'яті» [4, с. 25]. Ліричне осмислення конкретних історичних подій, фактів минувшини в поезіях «Чумацький віз», «Чигиринський колодязь», «В маєтку гетьмана Івана Сулими» тощо постає одночасно в декількох часових вимірах, завдяки чому поміщається

в ланцюжок всієї історії. Сутність таких творів складає пізнання історичного буття, усвідомлення нерозривного зв'язку часів та епох. Минуле цікавить поетесу найчастіше своїми паралелями з днем сьогоднішнім (*цикл «Душа тисячоліть шукає себе в слові»*).

Підсвідомо лірична героїня відчуває, що може стати духовною зрадою усіх тих, хто жив до неї і плекав надії на її буття на цій землі (цього не можна допустити!):

Не дай мені заплутатись в

дрібницях,

Не розмінйай на спотички доріг,

Бо кості перевернуться

в гробницях

Гірких і гордих прадідів моїх («Моя любове! Я перед тобою»).

Зосередження уваги на історичному аспекті свідомості людини не випадкове, адже поетеса послідовно втілює у своїх ліричних творах думку про те, що повноцінна життєдіяльність особистості можлива тільки за умови невідривності її від свого народу і його долі, на основі традицій і духовних надбань нації:

Митцю не треба нагород,

його судьба нагородила.

Коли в людини є народ,

тоді вона уже людина («Не треба думати мізерно»).

Історія як джерело й одночасно засіб художнього осмислення дійсності актуалізується в багатьох творах поетеси: «Скіфська одісея», «Дума про трьох братів неазовських», «Маруся Чурай», «Берестечко».

Ліна Костенко у романі «Маруся Чурай» створює не просто глибокий психологічний портрет головної героїні, а здійснює своєрідну історичну реконструкцію переломної епохи часів Богдана Хмельницького – від історичних подій до тогочасного суспільного життя в Україні.

Самобутній новаторський твір Ліни Костенко утверджує реальність постаті легендарної піснетворки. Історія Марусі Чурай в романі поетеси, на відміну від численних попередніх романтичних її осмислень, розгортається як цілком реалістична оповідь. Марусю Чурай у потрактуванні Ліни Костенко можна вважати історичною особистістю в тому розумінні, яке надає цьому поняттю К. Ясперс: фізичне знищення людей видатних часто зустрічається в історії, але вони завжди повертаються, відлунюють у віках, завдяки їм рухається вперед суспільство [8, с. 259].

Події з життя Марусі Чурай тісно пов'язані з історією життя цілого народу, оскільки її пісні виражають глибинний сенс історії:

Коли в похід виходила батава, – її піснями плакала Полтава.

Що нам було потрібно на війні?

Шаблі, знамена і її пісні.

Звитязи наші, муки і руїни безсмертні будуть у її словах.

Вона ж була як голос України, що клекотів у наших корогвах!

(«Маруся Чурай»).

Твір нагадує строкату мозаїку людських доль, зокрема історичних осіб, змальованих у народнопоетичному дусі. Це полтавський полковник Мартин Пушкар, патріот і лицар рідної землі з розвиненим почуттям справедливості, людина порядна, чесна, смілива. Це і Ярема Вишневецький, відступник і зрадник, кат свого народу, не прощений у віках. Згадуються в романі постаті Богдана Хмельницького, Якова Остряниці, Северина Наливайка. Історичні події та особи, долі героїв, пейзажі творять неповторний образ рідного краю, який поглиблюється, узагальнюється через сприйняття Марусі: «...усе як є – дорога, явори, усе моє, все зветься – Україна. Така краса, висока і нетлінна, що хоч спинись і з Богом говори» [3, с. 239].

Якщо ж у «Марусі Чурай» поетеса лише кількома образними штрихами підкреслює історичну могутність та мудрість гетьмана, які підтверджуються універсалом про врятування життя Марусі, то у «Берестечку» драматична доля Богдана Хмельницького, його діяльність у центрі розповіді. Ліна Костенко

знімає з образу гетьмана «традиційний глянець культурного героя з провіденціональними настановами на кшталт біблійного Мойсея» [1, с. 220], глибоко проникає у внутрішній світ Хмельницького, травмованого поразкою 1651 року під Берестечком очолюваного ним війська.

У душі героя кипить біль не просто поразки у битві чи втрати гетьманства, а відчувається тривога за майбутнє України. Навіть zostавшись без війська він залишається гетьманом – державцем, що відчуває відповідальність перед народом.

Оце тобі супряга з бусурменом.

Хіба я гетьман? Всипище глупот.

Так дався оморочити оманом!

Тепер дивись на Україну. От.

Дивись. Давись сльозами... («Берестечко»).

Символічним у романі є те, що Богдан Хмельницький після поразки знаходить притулок у старій фортеці, де із залоги залишився тільки один зброяр.

Не знаю, хто він є. Коли з'явився, звідки.

А може, він Мамай. З'явився, та й і вже («Берестечко»).

Так, ізолювавшись від світу ззовні, головний герой перебуває у постійному іманентному зв'язку з ним. Цей зв'язок у творі виражається через небагатослівні діалоги з особами, які залишилися вірними гетьману в скрутну хвилину. Це, зокрема, джура. Це віщунка-відьма – незмінна супутниця Богдана у боях. Це піп Шрамко, у котрого син в козацькому війську. Він стає духовним наставником і, можна сказати, учителем Богдана, підтримуючи його навіть уже самою своєю присутністю. Зв'язною ланкою між минулим і часом Богдана є дід-гончар, який жив усамітнено побіля руїн фортеці. Цей образ і деталі довкола нього створюють відчуття присутності давнини, яка ще є, але, на жаль, уже на грані знищення. Цей дід як останній оберіг буття українського минулого.

У висновках можемо сказати, що поетичне моделювання історичної пам'яті в ліриці Ліни Костенко створює відчуття присутності історії в нашому сьогоденні. Художня настанова на пізнання й осмислення сутнісних проблем

часу і простору приводить до усвідомлення історичної пам'яті як основи якісного людського буття. Проблема історичної пам'яті знайшла в історичних романах у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай» і «Берестечко» яскраве вираження і розвиток у двох сюжетних лініях: особистій – доля головних героїв та історичній – пов'язаній з боротьбою українського народу за своє визволення, які тісно переплітаються, композиційно утворюючи цілісність.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ковалів Ю. Комплекс «жінки Лотової» у віршованому романі «Берестечко» // Дискурс сучасної історичної романістики. Поетика жанру. – К. : «Київський університет», 2000. – С. 220
2. Ліна Костенко // Бернадська Н. І., Задорожна С. В. Українська література / Худож. оформл. В. М. Штогриня. – К. : «Феміна», 1995. – 152 с. – С. 124–126.
3. Ліна Костенко // Нові імена в програмі з української літератури : посібник для вчителя / Упоряд. В. Я. Неділько. – К. : Освіта, 1993. – С. 217–248.
4. Макаров А. Історія – сестра поезії / А. Макаров // Українська мова і література в школі. – 1980. – № 10. – С. 25.
5. Проблема історичної та художньої правди в романі Л. Костенко «Маруся Чурай» // Бернадська Н. І., Задорожна С. В. Українська література / Худож. оформл. В. М. Штогриня. – К. : «Феміна», 1995. – 152 с. – С. 126–128.
6. Розумний Я. Героїка чи анти героїка : тема війни в поезії шістдесятників і Нью-Йоркської групи / Я. Розумний // Сучасність. – 1986. – Ч. 11. – С. 38.
7. «Я вибрала... долю, а не вірші». Ліні Костенко – 75 // Дзеркало тижня. – 2005. – № 10 (538). – 19 березня.
8. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. – М. : Республика, 1994. – 527 с.

Відомості про автора

- 1) Гончарук Валентина Анатоліївна;
- 2) кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання;
- 3) Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини;
- 4) кафедра української літератури, українознавства та методик їх навчання, доцент;
- 5) 0674735807;
- 6) narodoznavec@mail.ru
- 7) потрібен сертифікат учасника конференції.